

¿Pot el capital humà ser el motor dels canvis del model productiu?

FRANCISCO PÉREZ GARCÍA Director de l'IVIE

No tots els debats que acompanyen la crisi són nous, però alguns dels que són antics mereixen, en el context de la crisi, més atenció. Un bon exemple n'és el que es refereix als canvis que calen al model productiu valencià —i a l'espanyol— per a millorar en productivitat i competitivitat, i al paper que hi hauria de correspondre al capital humà. L'Agenda de Lisboa ja parlava, fa deu anys, de convertir Europa en una economia més competitiva basada en el coneixement, fonamentant-se en

les noves tecnologies i en l'ús intensiu del capital humà en les activitats productives. Enguany, quan «celebrem» l'incompliment d'aquesta Agenda, reapareix entre nosaltres la preocupació per créixer sobre aquelles bases, i el problema que representa aconseguir-ho amb les urgències derivades de la necessitat de recuperar el creixement.

Es discuteix sobre com millorar la productivitat i evitar les incòmodes conseqüències

de dependre tant d'activitats com la construcció, amb un perfil cíclic tan pronunciat, i s'escolta sovint crítiques al fet que s'ha avançat ben poc en matèria de capital humà i TIC. Però només una part d'aquestes crítiques té fonament: encara que, en vista dels resultats, és veritat que no s'ha fet prou, cal advertir que s'han produït avanços importants en ambdós terrenys, que potser ens ajudaran en el futur més del que ara es reconeix.

El creixement durant el *boom*: no tot fou la rajola

Des del fons del pou de la recessió, el retrat més contemplat de la darrera fase expansiva col·loca en llocs destacats la inversió residencial i la creació d'ocupació, acompanyades de la baixa productivitat i l'empitjorament de la competitivitat exterior. Aquests protagonistes són assenyalats com els principals responsables dels nostres problemes i se'ls responsabilitza de l'escassa presència dels factors de què parlava l'estratègia de Lisboa. Complementàriament, s'afirma sovint que les trajectòries de la inversió en maquinària —i en particular, en TIC— i del capital humà van ser dèbils, i que la indústria va ser la gran oblidada. No obstant això, aquestes últimes afirmacions no estan abonades per les dades: les estadístiques disponibles indiquen que el creixement del capital acumulat en maquinària i equips

va superar el dels actius de la construcció, residencial i no residencial. Així mateix, el capital humà va créixer més encara que l'ocupació en general, i va ser especialment important l'increment dels ocupats amb estudis universitaris. Tant és així que el nombre d'ocupats universitaris va créixer un 142% a Espanya entre els anys 1995 i 2009 (el 158% a la Comunitat Valenciana), mentre que en el mateix període el total d'ocupats va augmentar d'un 51% i un 57% respectivament. Finalment, la inversió industrial també va créixer a bon ritme, encara que va resultar superada per l'acumulació de capital en els serveis.

Així, doncs, les dotacions d'aquests actius productius també van millorar. El problema és que, tot i això, la productivitat no va avançar prou en la majoria dels sectors. En conseqüència, el mal que patim és un escàs aprofitament dels recursos, en particular dels més intensius en coneixement,

dels quals es podria esperar una generació de valor afegit major que la que s'observa. Identificar les causes i els remeis d'aquesta deficiència és, per tant, l'assumpte més important en el moment actual.

El mal que patim és un escàs aprofitament dels recursos, en particular dels més intensius en coneixement.

En el cas del capital humà, la pregunta és per què avança tan poc la productivitat precisament quan tenim el major sistema educatiu i les generacions més qualificades de la nostra història. Quan s'intenta respondre a aquesta qüestió les mirades es dirigeixen tant al sistema educatiu —que és acusat d'ineficient, per generar abandonament i formar poc en les competències que calen per al treball— com al sistema

productiu —que pareix incapaç d'aprofitar el capital humà. Les crítiques també es dirigeixen als governs —per no aportar prou recursos financers ni regular bé el sistema educatiu públic— i a les famílies —per no transmetre la cultura de l'esforç, que és imprescindible perquè els joves es comprometen en el procés d'aprenentatge i en l'exercici posterior de la seua faena.

Els guanys de productivitat que es podria esperar del capital humà es deuen a les contribucions que l'educació pot fer a l'hora de generar valor afegit, per tres vies: ensenyar a fer les coses bé, capacitar per a millorar la manera de fer les coses i preparar per a ser capaços de fer coses noves i millors. En altres paraules: la qualificació permet produir el mateix amb major eficiència, i també canviar els processos productius i produir nous productes i de major qualitat, més valuosos. Així doncs, el potencial de millora de la productivitat del capital humà opera tant a través de la reducció dels costos per unitat produïda com facilitant els canvis en les organitzacions, en les característiques dels productes i en l'especialització de les empreses que afavoreixen la generació de

valor. Quan, en usar uns recursos humans cada vegada més qualificats, s'obtenen uns resultats pobres, es comprova que l'aprofitament efectiu d'aquest potencial transformador no està garantit. El risc que això representa és greu, perquè la millora de la productivitat per totes aquestes vies és clau per a l'eficiència productiva, la capacitat de competir i l'evolució dels salaris.

Canviar el model productiu?

És més que probable que el tipus de formació que es rep siga responsable de part de l'escàs aprofitament dels anys d'estudi. Però els resultats en matèria de productivitat també es poden deure al fet que l'especialització productiva no ha canviat prou per a adaptar-se a les nostres actuals dotacions de recursos i nivells de costos. Aquesta lentitud en l'adaptació s'explica, en part, perquè hi va haver altres formes de guanyar diners que no van incentivar les transformacions estructurals, malgrat els senyals de pèrdua de competitivitat que llançava el deteriorament del nostre saldo exterior, que va arribar a perdre durant el *boom* el seu tradicional signe positiu.

Ara, enmig de les dificultats de la crisi, es reconeixen millor els límits del model de creixement precedent i hi ha un major interès pels canvis en el patró d'especialització. Però també s'observa una gran preocupació per les dificultats que això planteja i pel significat d'aquest canvi; uns dubtes que, en part, es deriven de les contínues referències al *canvi de model productiu*. Aquesta expressió és una descripció exagerada de la situació en què ens trobem si s'entén com una crida a fer girs bruscos en l'especialització, com si es tractara de passar del tèxtil a l'aeronàutica i de la ceràmica a les telecomunicacions. Les referències al canvi de model, reclamat ben sovint per acadèmics i polítics, susciten desconcert entre els que han de prendre decisions empresarials, perquè el sentit comú i l'experiència els diuen que aquests girs radicals resulten inviables, de manera que si foren imprescindibles ens enfrontaríem a desafiaments insuperables a curt termini.

La trajectòria de l'economia valenciana durant l'últim terç del segle XX és una bona mostra que els canvis estructurals

profunds són factibles, però van molt més enllà de l'horitzó de superació d'una recessió i poden durar una generació. Així va succeir amb el pas d'una economia en què la meitat de l'ocupació era agrícola a una altra basada en ocupacions industrials i de serveis. El perfil de les activitats i de l'ocupació ha variat substancialment des dels anys 1970, i el nombre de persones ocupades i els seus salaris superen de bon tros els de llavors, però el procés va requerir molt de temps i durant aquest hi va haver expansions i recessions. Probablement el desafiament actual és també de gran profunditat i per a dur a terme les transformacions estructurals que comporta caldrà bastant temps, però això no vol dir que no puguem tornar a créixer i crear ocupació fins que no es complete el canvi necessari.

El nou model productiu ja és ací

Encara que les dificultats que trobem hui són serioses, la superació de les més urgents i l'eixida de la recessió no depenen que un dia es declare inaugurat solemnement *un nou model productiu*. En realitat, aquest nou model productiu ja és ací, tot i

que encara és xicotet i no pot assumir el protagonisme que necessitaríem, ni substituir els gegants amb peus de fang que recentment s'han enfonsat. I existeix fins i tot a l'interior de molts dels sectors tradicionals, en les empreses que més han millorat els seus productes i processos, són més productives i han conquistat nous mercats. Per a la sorpresa d'alguns, va ser engendrat durant els anys del boom immobiliari en projectes empresarials que es van desenvolupar en paral·lel amb aquest i, en part, gràcies als avantatges de l'intens creixement i les expectatives optimistes d'aquell període.

Les referències al canvi de model entre els que han de prendre decisions empresarials, perquè el sentit comú els diu que els girs radicals resulten inviables.

Va ser així perquè, com hem dit adés, en aquells anys també es van acumular quantitats molt rellevants d'altres actius productius, basats en el coneixement i, en particular, en el capital humà, i no tots van ser

poc aprofitats. Una part substancial d'aquestes inversions s'ha concentrat en les empreses de major contingut tecnològic, no sols de la indústria sinó dels serveis intermedis i avançats. Els estudis disponibles expliquen les raons d'aquesta tendència: és en aquestes activitats que les inversions esmentades es rendibilitzen millor.

Les investigacions sobre l'aprofitament del capital humà mostren que aquest és major en empreses que produeixen béns i serveis diferenciats, de gammes mitjanes i altes; en les empreses més grans, i en aquelles en què els treballadors qualificats col·laboren amb d'altres que també posseeixen bastants anys de formació; i quan treballen sota la direcció de persones amb nivells educatius superiors. Indiquen també que les empreses capaces de competir en mercats internacionals són més eficients i aprofiten millor els seus recursos més qualificats. El reflex de tots aquests avantatges s'aprecia en la major productivitat per treballador i en els salaris que es paguen, que són més elevats.

Sabem també que tant el perfil formatiu —els estudis cursats, l'especialització du-

rant el postgrau, el domini d'idiomes i de les eines informàtiques, a més de les competències adquirides— com l'experiència influeixen de manera significativa en la productivitat i en els salaris. En aquest sentit, l'evidència empírica confirma tres coses: que la formació és una inversió rendible, que no tots els tipus de formació són igualment productius i que la rendibilitat de les inversions en educació —i en particular, de la universitària— es manifesta a mitjà i llarg termini, quan es combina amb l'experiència.

La rendibilitat de les inversions en educació es manifesta a mitjà i llarg termini, quan es combina amb l'experiència.

Com pot el capital humà impulsar el canvi

Allò que cal ara és que aquests canvis arriben a un percentatge creixent del teixit productiu, que guanyen pes les empreses que utilitzen i aprofiten el capital humà en allò per a què serveix: millorar-ne la capacitat d'innovar, la capacitat organitzativa i

la capacitat comercial, i dinamitzar la resta de factors productius. La fi del *boom* immobiliari pot ajudar a comprendre que, una vegada desapareguts els guanys fàcils derivats de les revaloracions de preus d'alguns actius, la rendibilitat a mitjà i llarg termini de les empreses ha de venir de les millores de productivitat per totes aquestes vies, i que l'ús d'uns recursos humans qualificats pot contribuir a fer-ho possible.

Però tampoc no es pot oblidar que la qualitat del capital humà acumulat per les persones al llarg de la vida en condiciona el possible aprofitament, i depèn tant de les característiques de la formació com de les empreses. Per això, perquè el capital humà impulse el canvi cal que hi haja transformacions a les dues vores i que es bastisquen més ponts entre el sistema educatiu i el productiu. Tampoc en aquest aspecte no es parteix de zero, ni manquen els exemples de bones pràctiques que convindria difondre perquè foren imitats. El diàleg i la col·laboració entre les universitats i les empreses es va intensificant, i el pas més important que s'ha fet en aquest terreny —més rellevant fins i tot, en una primera etapa, que la despesa en

R+D— és l'intens creixement del nombre d'universitaris que treballen a les empreses i del nombre d'empresaris i directius amb estudis superiors. Les xifres se n'han més que duplicat des del 1995, i en l'actualitat un de cada cinc treballadors i més de les dues terceres parts dels directius posseeixen un títol universitari.

Perquè el capital humà impulse el canvi cal que es bastisquen més ponts entre el sistema educatiu i el productiu.

Aquests resultats indiquen que el reforç i el rejuveniment del capital humà de les empreses valencianes han sigut substancials, i representen el campament base necessari des del qual esdevé possible atacar ara altres objectius més ambiciosos. Pareix raonable esperar que, a partir d'aquest fet, siga més freqüent i més senzill el contacte entre les unitats especialitzades en la producció de coneixement i les que saben com fer-lo productiu, i ja disposen per a aquesta finalitat d'uns recursos humans amb la qualificació adequada.